

BREV TIL REDAKTIONEN

SJÄLVRAPPORTERADE DROGVANOR
OCH VERKLIGHETEN

AV ECKART KÜHLHORN

I numret 1983:3 av denna tidskrift har Ragnar Hauge och Ole Nordlie redogjort för ett försök att kontrollera sanningshalten av självrapporterade narkotikavanor för Oslo-undersökningarna. De drar slutsatsen, att svarsbortfallet har en relativt begränsad betydelse för resultaten.

Själv drar jag den motsatta slutsatsen, nämligen att självrapporteringsundersökningar av denna typ är av så dålig kvalitet, att resultaten ligger bortom det vetenskapligt försvarbara.

Låt oss som första steg utgå från tankeexperimentet att Hauges och Nordlies skattningsmetoder och resultat skulle vara godtagbara. I 1982 års Oslo-undersökning kom de fram till att 45 eller 6 % av de 743 intervjuade var grova narkomaner (personer som använt Cannabis 100 gånger och mer eller som använt starkare narkotika). De beräknar att det ytterligare fanns 73 narkomaner bland de 359 individer som skulle varit med i undersökningen men som fallit bort. På så sätt ändrades den ursprungliga frekvensen narkomaner från 6 % i den intervjuade delen till 10,7 % i hela stickprovet. Ett systematiskt fel av sådan storleksordning — den verkliga frekvensen grova narkomaner är 78 % större än den skattade — har mer än en »relativt begränsat betydning«. Eftersom bortfallet är så stort som 33 % och har en frekvens av grova narkomaner som är så hög som 20 % krävs det endast mindre förändringar av bortfallsfrekvensen för att få variationer, som vida överskuggar de faktiska förändringarna i narkomanfrekvensen.

Jag vill fortfarande stanna vid tankeexperimentet, att Hauge och Nordlie har genomfört en acceptabel skattning av de grova narkomanerna. När de då skriver, att antalet narkotikabrukare i Oslo-undersökningen 1982 på 21,5 % måste justeras med 4,7 procentenheter till maximalt 26,2 % på grund av storbrukarnas överrepresentation i bortfallet, utelämnar de att det också lär finnas en liknande överrepresentation av vanliga narkotikabrukare i bortfallet. Bland de intervjuade finns det 45 storbrukare och 115 brukare av narkotika, dvs 72 % av alla brukare är »vanliga» brukare. Utgår vi från antagandet att även bortfallets narkomaner består av 28 % storbrukare och 72 % vanliga »brukare» kan beräknas, att andelen narkomaner i Oslo-undersökningen måste justeras upp till 38 %, ett värde som skiljer sig klart från 22 %.

Centralt för kvalitetsbedömningen av dessa surveys är om Hauge och Nordlies skattningar av antalet grova narkomaner i bortfallet är godtagbara. De har en bländande idé som utgångspunkt, nämligen att genomföra den surveyundersökning som de gör på Oslo-ungdomar på en grupp kända narkomaner. Genom att se efter hur många av dessa kända narkomaner som svarar resp inte svarar skattar de den

relativa andelen icke-svarare i undersökningen av Oslo-ungdomar. Totalt svarade 38 % av de kända narkomanerna, dvs 2,63 gånger fler borde ha svarat. Genom att multiplicera de 45 narkomanerna bland de Oslo-ungdomar, som ställt upp i undersökningen, med 2,63 skattar de det verkliga antalet till 118.

Även om grundidén är utvecklingsbar har förfaringssättet åtminstone tre svaga punkter. För det första utgår de från antagandet att dessa kända narkomaner är representativa för grova narkomaner överhuvudtaget i Oslo. Utgångspunkt för undersökningen är en grupp personer som har hamnat i polisregistret p g a narkotikabrott och -föreseelser. Enligt våra data från Stockholm finns bland de injicerande narkomanerna endast en tredjedel i polisregistret för narkotikabrott och -föreseelser. Den andra svaga punkten är att Hauge och Nordlie måste utgå från antagandet, att de 38 % narkomaner som svarat är representativa och inte skiljer sig från de 62 % som inte svarat. Den tredje svaga punkten slutligen är, att de utgår från tanken, att narkomanerna inte underrapporterar sina narkotikavanor.

Låt mig redogöra för de två sistnämnda problemen. Enligt en stor mängd undersökningar både på alkoholområdet, narkotikaområdet och brottsområdet resulterar frågeundersökningar med självrapporterade beteenden till en kraftig underskattning av dessa beteenden. Denna underskattning beror på två faktorer — ett selektivt bortfall (de mest problematiska svarar inte) och underrapportering (de problematiska bagatelliserar sina beteenden). Vilken av dessa faktorer som väger tyngst är varierande och beror på undersökningsförfarandet. I undersökningar med ett stort socialt tryck att svara, t ex enkäter som besvaras i en skolklass, väger underrapporteringen tyngre än i enkätundersökningar, där de enskilda respondenterna avgör individuellt, om de skall fylla i enkäten eller inte. I den sistnämnda typen av undersökningar blir det i stället ett stort selektivt bortfall.

Hauge och Nordlie tror nu att narkomanerna i Oslo inte underrapporterar. Antingen svarar de sanningsenligt eller inte alls. Eftersom man inte känner till några detaljer av de polisregistrerade narkomanernas beteenden och situationen, måste Hauge och Nordlie grunda denna slutsats på det faktum, att så gott som alla av de svarande narkomanerna medgett att de blivit arresterade p g a deras bcfattning med narkotika. Nu visar undersökningarna på området att underrapporteringen inte har karaktären av »blånekande« utan av bagatellisering; problematiker vittnar om sina beteenden i bagatelliserad form. För att komma åt underrapporteringen måste man jämföra respondenternas uppgifter om antalet arrester, narkotikamissbrukets allvarlighetsgrad och aktualitet på grundval av aktuella kunskaper om dessa beteenden och inte om man blivit arresterad eller ej.

Det radikala uppbrottet från både samhällsvetenskaplig metodik och sunt förnuft sker emellertid, när Hauge och Nordlie utgår från två antaganden samtidigt, nämligen att Oslo-narkomanerna inte underrapporterar och att de 62 %, som inte svarat inte skiljer sig från dem som svarat. Detta antagande gör de trots att deras egna skattningar visar att den relativa andelen tunga narkomaner är mer än tre gånger större i bortfallet än bland dem som svarat.

Det skulle föra diskussionen för långt att närmare gå in på vilka slutsatser man kan dra och inte dra från de refererade undersökningar som Hauge och Nordlie

åberopar för sina antaganden att narkotikavanor inte underrapporteras. Låt mig i detta sammanhang endast redovisa resultatet av en metodstudie som genomfördes i några Stockholms-skolor i gymnasiets första klass och som kommer att publiceras inom kort i Brottsförebyggande Rådets lägesrapport »Narkotikautvecklingen 1983«. För att få en uppfattning om i vad mån enkätundersökningar verkligen kan återspegla faktiska förhållanden på känsliga områden försökte man inom ramen för en enkätundersökning på drogområdet få eleverna att även uppge vilket betyg de fått i svenska under den senaste terminen, en uppgift som i likhet med frågor om narkotikakonsumtion är känslig, men i motsats till narkotikakonsumtion är kontrollerbar. Resultatet visas i det följande:

Betygen i svenska i liggaren jämförda med uppgivna betyg i enkäten, antal elever i betygsbyggare, antal som besvarat enkäten och »täckningsgraden« i procent av uppgivna betyg.

Betyg	Antal i liggaren	Antal i enkäten	Täckningsgrad i %
1	2	1	50
2	43	16	37
3	239	204	85
4	98	99	101
5	4	7	175
N =	386	327	Differens* = 59

* Frånvarande elever resp elever utan betyg.

Tabellen ger vid handen att endast hälften av de låga betygen kom fram i denna frågeundersökning, detta trots att respondenterna garanterades fullständig anonymitet. Denna »underrapportering« av låga betyg kompenseras av en »överrapportering« av höga betyg. Enligt enkätundersökningen har eleverna fått betydligt fler höga betyg än skolan haft möjlighet att dela ut.

Materialet ger oss visserligen ingen större möjlighet att få vetskap om felrapporteringens storleksordning i förhållande till andra kvalitetsbrister (tex selektivt bortfall), men uppenbarligen är det totala systematiska felet för känsliga uppgifter så pass stort, att uppgifterna inte kan tas som indikatorer på de faktiska förhållandena.

I stort anser jag att Hauges och Nordlies försök att kvalitetskontrollera resultaten är ett steg i rätt riktning. De resultat de får, de antaganden de gör och de slutsatser de drar förstärker emellertid den metodmedvetne läsaens misstankar, att dessa surveyundersökningar faktiskt är sämre än deras dåliga rykte.

Adresse: Professor Eckart Köhlhorn, Stockholms Universitet
Institutionen för sociala linjen — Socialhögskolan.